

DISCUSSION PAPER

Volební koalice ve stranickém systému – možnosti typologického určení v České republice po volbách 2021

Electoral alliances in the party system – possibilities of classification in the Czech Republic after the 2021 elections

VLADIMÍR HANÁČEK¹

Department of Social Sciences, Faculty of Education, University of South Bohemia, Czech Republic

Abstract

The article evaluates the possibilities of classifying the Czech party system after the election of 2021, considering the presence of two electoral alliances comprised of five political parties. Based on Canadian political scientist Steven Wolinetz's conceptualization of electoral alliances as blocs of parties, we conclude that the presence of a higher number of relevant entities does not imply a transformation of the party system towards bipolarity and one-dimensional competition, since the constituent parties of alliances do not compete with one another. For this reason, we classify the Czech party system after the 2021 parliamentary election as a case of bipolar extended multipartism in Wolinetz's typology.

Keywords

Party system, typology, electoral coalition, bipolar configuration, centripetality, competition, Wolinetz, Sartori

DOI: https://doi.org/10.24132/cejop_2022_3

How to cite: Hanáček, V. 2022. „Volební koalice ve stranickém systému – možnosti typologického určení v České republice po volbách 2021.“ *Central European Journal of Politics*. DOI: 10.24132/cejop_2022_3

¹ **Kontakt:** Vladimír Hanáček, Katedra společenských věd, Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, U Tří lvů 1/A, 371 15 České Budějovice, Česká republika. E-mail: vladimir.hanacek@mail.cz

1. Úvod

Český stranický systém se po posledních proběhnutých sněmovních volbách v říjnu 2021 ocitl ve zcela nové, dosud nepoznané konfiguraci, především s ohledem na přítomnost dvou volebních koalic, představujících novou kvalitu v rámci charakteristiky systémových aktérů.² Tato skutečnost nutí analytiku vypořádat se s dvojí identifikací aktérů: jakožto stran – jednotek a jakožto koalic – volebních bloků. Z hlediska stran vykazuje český stranický systém po posledních volbách výraznou kontinuitu, protože oproti předchozímu období (srov. Deegan-Krause a Haughton 2010; Hanley 2012; Balík a Hloušek 2016;) žádný nový aktér nepřibyl a úbytek dvou politických stran (ČSSD a KSČM) omezuje počet systémových aktérů, což zpřehledňuje formát a usnadňuje typologické zařazení. Na straně druhé ovšem spojení celkem pěti aktérů do dvou volebních bloků nás staví před otázku, zda jednotlivé strany je možno považovat za relevantní aktéry systému a zda by tato kvalita neměla být nově přisouzena právě volebním koalicím coby svébytným aktérům s vlastní politickou identitou.

Jak níže uvidíme, tato otázka není nová a byla již v politické teorii reflektována, a to i v rámci snahy typologicky zařadit příslušný stranický systém. Nejvýznamnějším příspěvkem je v tomto ohledu koncept kanadského politologa Stevena Wolinetze, který byl publikován v několika autorových textech v prvním desetiletí tohoto století a reflektoval vývoj jak konceptuálních posunů v rámci typologie stranických systémů navazujících na Giovanni Sartoriho (2005), tak i reálné změny ve formátu i mechanismu stranických systémů řady zemí (Wolinetz 2004, 2006).

Český stranický systém byl nejpozději od konce 90. let ztotožňován se Sartoriho typem umírněného pluralismu s tím, že tato charakteristika neplatila beze zbytku (srov. Strmiska 2007: 107–115). Proti tomuto zařazení hovořila jak přítomnost jednoho dlouhodobě izolovaného aktéra v podobě KSČM, tak i poměrně velká ideologická vzdálenost mezi dvěma nejsilnějšími stranami – ODS a ČSSD (Pšeja 2005). Dynamické proměny systémového formátu, odehrávající se po roce 2010 (srov. Havlík a Voda 2016; Maškarinec a Bláha 2014), výrazně zkomplikovaly snahy o jeho typologické zařazení dle kritéria počtu stran v systému (Balík et al. 2010). Z hlediska evoluce mechanismu byla však kontinuita dlouhodobě směřující k bipolární konfiguraci a od ní odvislé vládní

² Oba koaliční bloky: trojkoalice SPOLU, sestávající z Občanské demokratické strany (ODS), Křesťanské a demokratické unie – Československé strany lidové (KDU–ČSL) a TOP 09 a dvojkoalice Pirátů a Starostů a nezávislých (STAN), představovaly spojení pěti politických stran, které v letech 2017–2021 stály jednoznačně v opozici vůči vládě Andreje Babiše, nejprve jednobarevné vládě hnutí ANO 2011 a posléze od června 2018 koaliční vládě hnutí ANO 2011 a České strany sociálně demokratické (ČSSD) s parlamentní podporou Komunistické strany Čech a Moravy (KSČM). Pozice těchto opozičních stran odpovídala postavení středně velkých (10–13 %) až malých politických stran, nacházejících se jen těsně nad hranicí 5% omezovací klauzule. Vznikem obou koaličních bloků se tyto formace dostaly do pásma nad hranicí 15% voličské podpory.

alternaci víceméně zachována. Absence obměny systémových aktérů ve smyslu nástupu nových relevantních subjektů a zároveň dosažení úplné vládní alternace po volbách roku 2021 tato zjištění jen potvrzuje.

Cílem tohoto textu je pokusit se ukázat na možnosti typologického určení podoby českého stranického systému po volbách do Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky (PS PČR) po volbách v roce 2021 právě prizmatem teorie Stevena Wolinetze.

2. Typologie stranických systémů Stevena Wolinetze

Klasické teorie stranických systémů pracují s individuálními stranickými aktéry, za které považují i volební koalice samotné (Nadenichek 2006: 193–202). Volební koalice však nemusí představovat samonosnou kvalitu do té míry, že je lze považovat za relevantní subjekty *sui generis* bez jakékoliv vazby na zdroje voličské legitimace příslušných stran, které je vytvářejí. Jinými slovy, volební koalice mohou představovat primárně součet voličské podpory příslušných koaličních stran a pouze pro omezenou část elektorátu mohou představovat samonosnou alternativu. Z pohledu evoluce formátu stranického systému je pak zásadní, jak dlouho a v jakém modu stability dané volební koalice fungují a rovněž to, zda představují aktéry co do povolebních koaličních vazeb předvídatelné či nikoliv. Opět se zde potvrzuje, že při hodnocení evoluce formátu stranického systému nelze nepřihlížet k systémovému mechanismu.

Wolinetzův pokus přeformulovat východiska typologického určení stranických systémů tváří v tvář proměnám stranických soustav jednotlivých zemí po pádu železné opony je laděn v podobném duchu, jako např. koncepce Leonarda Morlina (1996: 5–30). I Wolinetz si uvědomil, že Sartoriho typy umírněného a polarizovaného pluralismu jsou pro jejich praktické užití v kontextu empirické skutečnosti především nově demokratizovaných zemí příliš exkluzivní a o konkrétní povaze stranických systémů vypovídají málo. Wolinetz poukazuje na skutečnost, že v drtivé většině případů jsme při důsledné aplikaci Sartoriho (2005) typologie nuceni konstatovat, že téměř všechny stranické systémy lze zahrnout pod typ umírněného pluralismu a polarizovaný pluralismus se naopak v čiré podobě (dle italského a výmarsko-německého vzoru) dnes již téměř nevyskytuje (Wolinetz 2004: 5).

Snahy mnoha autorů definovat novou typologii stranických systémů zcela na Sartorim nezávislou Wolinetz odmítá, byť připouští analytickou kvalitu dvou podobných pokusů: konceptu efektivního počtu volebních stran a efektivního počtu parlamentních stran v podání Laaksa a Taagepera (1979), stejně jako modifikaci Blondelovy (1968) typologie v podání Alana Siaroffa (2003). Cílem Stevena Wolinetze je neopouštět původní sartoriánský rámec analýzy, ale naopak ho obohatit o další faktory, které v něm dle jeho názoru nejsou dostatečně zastoupeny.

Ve vazbě na Sartoriho rámec analýzy zdůrazňuje Wolinetz význam kritéria počtu relevantních stran. Zároveň však dodává, že toto kritérium není nejdůležitějším při

hodnocení konfigurace aktérů v rámci systémového formátu, neboť samo zvyšování počtu relevantních aktérů nemusí nutně znamenat změnu systémové logiky. Jinými slovy, nelze mechanicky tvrdit, že zvyšování počtu aktérů automaticky vede k polarizovanému pluralismu. V 60. letech 20. století poukázal americký politolog Douglas Rae na to, že zvyšující se počet aktérů v systému neznamená změnu mechanismu, pokud spolu daní aktéři všichni ve stejné míře nesoutěží. Odlišil tak pojem „frakcionalizace“ (*fractionalization*) od pojmu „multipartismus“ (srov. Rae 1968: 413–418). Wolinetz na tuto tezi navazuje, když tvrdí, že zejména v poslední dekádě 20. století pozorujeme v některých zemích změny systémového formátu provázené ovšem snižováním míry polarizace mezi těmito aktéry, umožňující jejich snazší spojování do širší volebních bloků (Wolinetz 2004: 2). Znamená to, že není důležité jen, kolik stran v systému je, jako spíše to, jaká je míra polarizace mezi nimi. Tím se dostáváme k systémovému formátu a dimenzi soutěže: tedy zda je soutěž unipolární či centripetální (dostředivá), bipolární vs. multipolární, a zda v jejich rámci dochází ke klastrování, tj. existenci permanentních či semipermanentních volebních koalic (Wolinetz 2004: 2).

Míra polarizace tudíž není dle Wolinetze výrazem distinkce mezi umírněným a polarizovaným pluralismem, ale výrazem povahy mezistranické soutěže. Polarizace může být velká, ale záleží na tom, zda je osou soutěže jedna strana či zda je soutěž bipolární, a rovněž zda je v soutěži více stran ve více dimenzích, či soutěží dvoublokově, avšak v rámci jedné dimenze; systém je pak formálně vícestranický, ale fakticky dvoustranický. Mezi názorné příklady tohoto posledního typu zařazuje Wolinetz např. Polsko v 90. letech 20. století (srov. Kubát 2005), ale též Itálii po zhroucení systému první republiky a nástupu nových stranických aktérů po roce 1993 (Wolinetz 2004).

Wolinetz tak v rámci pokusu o vlastní typologii přichází s diferenciací Sartoriho typu umírněného pluralismu, a to podle tří hledisek. U prvních dvou sám přiznává, že vychází přímo ze Sartoriho vnímání důležitých funkcionálních charakteristik systému: počtu relevantních stran a míry polarizace, pochopených jak šířeji, tak úžeji. Sám k těmto dvěma hlediskům přidává ještě třetí hledisko, které označuje jako již zmíněné „klastrování“, tj. sdružování stran do bloků v bipolární konfiguraci. Tento typ označuje jako *extendovaný multipartismus*. Jak umírněný, tak extendovaný multipartismus pak Wolinetz dělí na unimodální, bipolární či multipolární. Unimodální rozložení aktérů znamená soutěž toliko v jedné dimenzi. Bipolární konfigurace znamená možnost soutěže ve více dimenzích, avšak dvoublokově. A konečně multipolární rozložení znamená vícero aktérů soutěžících ve více dimenzích (srov. Wolinetz 2004: 15). Samotnou Českou republiku řadí Wolinetz na základě dobových poznatků k typu unimodálního limitovaného multipartismu.³

³ Zde je třeba poznamenat, že Wolinetz terminologicky příliš nerozlišuje třídu umírněného multipartismu a typ umírněného pluralismu v Sartoriho duchu a pojmy multipartismus a pluralismus užívá v zásadě jako synonyma.

3. Typologické zařazení českého stranického systému po volbách 2021

Základní charakteristikou Wolinetzova unimodálního limitovaného multipartismu je větší počet relevantních aktérů (šest a více), stejně jako vysoká míra polarizace mezi aktéry buď na jedné dominantní ose či na vícero. Podle toho jsme pak schopni určit bipolární či multipolární konfiguraci. Jak jsme uvedli výše, Wolinetz ke starším typologiím přidává hledisko klastrování, tedy blokového spojování ideově blízkých aktérů, typické zejména pro bipolární konfiguraci. Přestože je tedy v systému aktérů více, fakticky je ideologická vzdálenost mezi aktéry velká na hlavní ose mezi dvěma bloky stran, nikoliv uvnitř koaličních bloků samotných. Délka soutěžního prostoru je tak ve skutečnosti poměrně malá, neboť jak Wolinetz sám podotýká: délka prostoru je zásadní pro počet stran, který ale neimplikuje přítomnost radikálních subjektů. Právě úplná či částečná absence izolovaných antisystémových stran předurčuje systém k tomu, aby dominantní směr mezistranické soutěže byl dostředivý.⁴ Soutěž mezi oběma dominantními bloky je však charakterizována vysokou mírou polarizace, a tak u ní k dostředivým tendencím nedochází. Tím se dotýkáme důležitého zjištění, že pro typ extendovaného multipartismu nemusí být dichotomie dostředivé vs. odstředivé volební soutěže dostačující, neboť jde spíš o míru intenzity voličské expanze příslušným směrem, nikoliv o její elementární přítomnost.

Právě typ bipolárního extendovaného multipartismu ve Wolinetzově podání se jeví být vhodným rámcem pro vysvětlení české stranicko-systémové reality po volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2021. Hovořily by pro něj tři hlavní podmínky: zaprvé, bipolární konfigurace (ANO 2011 a Svoboda a přímá demokracie [SPD] vs. SPOLU a Piráti/STAN) a oslabování centripetální soutěže, ovšem za paralelní absence centrifugálních tendencí. Zadruhé, počet relevantních aktérů se drží nad šesti: 7–9. Znamená to, že malé strany, které se ve volbách ocitly mimo pásmo relevance (ČSSD, KSČM, Přísaha, Trikolóra) jsou ovšem do budoucna potenciálně použitelné do volebních aliancí s dnešní opozicí. A konečně zatřetí, jednoznačně pro něj svědčí koaliční spojování stran a alianční bipolární logika. Tato situace připodobňuje současnou Českou republiku k historickému příkladu Itálie 90. let 20. století (srov. Foltýn 2005: 120–127), ale taktéž dlouhodobým tendencím ve stranickém systému Izraele (srov. Hazan et al. 2021), či stranickém systému Polska s vrcholem ve dvojích polských volbách v roce 2019 (srov. Markowski 2020; Kosowska-Gąstoł a Sobolewska-Myślik 2019).⁵

⁴ Steven Wolinetz s vlastní definicí antisystémové strany nepracuje a v jejím chápání tak zřejmě navazuje na Sartoriho.

⁵ Ve volbách do Evropského parlamentu v květnu 2019 proti sobě stanul blok *Sjednocené pravice* (vládnoucího Práva a spravedlnosti [PiS] a jeho marginálních satelitů) a sjednocená opozice pod názvem *Evropská koalice*. Ve volbách do polského parlamentu (Sejmu) v říjnu též roku se proti *Sjednocené pravici* spojil blok liberálních stran vedený Občanskou platformou (PO) pod názvem *Občanská koalice*, blok

V čem ovšem můžeme v českém případě sledovat odlišnosti od takto Wolinetzem vymezeného typu? Především je ona bipolární dvojbloková struktura značně asymetrická. Zatímco v případě pravé části spektra je spojení středopravicových stran, které byly ve volbách 2017 výrazně slabší než ANO 2011, do dvou koalic v zásadě odpovídající tomuto teoretickému vymezení, v pomyslné levé části spektra je situován aktér toliko jeden v podobě hnutí ANO 2011. K úplnému symetrickému splnění dvojblokové struktury by došlo pouze za podmínky, že by před volbami 2021 hnutí ANO 2011 vytvořilo volební koalici minimálně s ČSSD jako svým bývalým vládním koaličním partnerem, jak Andreji Babišovi koneckonců navrhoval před sněmovními volbami prezident Miloš Zeman (Novinky 2021). Koalice ANO 2011 a ČSSD by zároveň znamenala, že hlasy pro sociální demokracii by (ať už v jakémkoliv počtu) na rozdíl od samostatné kandidatury tzv. nepropadly, tzn. započítaly by se do zisku mandátů. Taková koalice by velmi pravděpodobně volby do Poslanecké sněmovny v říjnu 2021 vyhrála.

Naopak navzdory všem předpokladům možné spolupráce nelze za jeden homogenní blok považovat hnutí ANO 2011 a SPD Tomia Okamury, byť tyto dvě strany zůstaly spolu v opozici po nástupu středopravicové vlády Petra Fialy SPD stála formálně v opozici vůči Babišově vládě již v letech 2017–2021 a součástí oficiální vládní většiny se nikdy nestala.⁶

Pro typologické zařazení českého stranického systému v jeho nastavení po sněmovních volbách v roce 2021 ale nejsou tyto okolnosti zásadní, poněvadž vzniklá konfigurace nic nemění na bipolárním postavení aktérů a jemu odpovídajícím směru stranické soutěže s tím, že počet stranických aktérů, bez ohledu na koalice, zůstává v počtu sedmi poměrně vysoký, a i budoucí hypotetický návrat minimálně jedné ze dvou levicových stran by ho mohl ještě dále zvýšit.

4. Závěr

Český stranický systém prošel v posledních několika obdobích bouřlivými proměnami jak co do povahy a počtu aktérů, tak co do proměn vzorců systémových interakcí. Dominantní logika jednodimenzionální volební soutěže, zužování soutěžního prostoru, setrvale vyšší míra polarizace a sklon k bipolaritě představovaly jeho trvalou charakteristiku. Přirozeným vyústěním těchto tendencí je konfigurace vzešlá z posledních sněmovních voleb roku 2021, kdy došlo k úplné vládní alternaci a sdružení politických stran v pravé části stranického spektra do dvou koaličních bloků, znamenajících minimální, resp. žádný prvek soutěže mezi nimi. Naopak v levé části spektra vidíme asymetrickou konfiguraci představovanou toliko hnutím ANO 2011,

levicových stran vedený Svazem demokratické levice (SLD) a také blok polských lidovců (Polská lidová strana [PSL]) s hnutím rockera Pawla Kukize na kandidátce zavedeného PSL.

⁶ Vládní koalici tvoří od prosince 2021 oba koaliční bloky, tedy celkově pět politických stran: ODS, STAN, KDU–ČSL, TOP 09 a Piráti.

doplněným v opoziční pozici ještě SPD. Tato asymetričnost ale může do budoucna zmizet, pokud by buď ANO 2011 utvořilo volební koalici s některou z mimoparlamentních levicových stran, nebo v případě, že se počet aktérů zúčastněných v koalicích v druhé části spektra sníží.

Steven Wolinetz se pokusil definovat typologii stranického systému, umožňující vysvětlit přítomnost centripetální soutěže, bipolárních tendencí a úplné vládní alternace i v situaci vyššího počtu relevantních aktérů nad hranicí šesti. Takové tendence lze vyzorovat v systému, kde dochází k blokovému spojování stran, tedy zformování volebních koalic. Z tohoto hlediska se přikláníme k názoru, že český stranický systém po volbách roku 2021 významně odpovídá Wolinetzově typu bipolárního extendovaného multipartismu.

Seznam zdrojů

- Balík, S. et al. 2010. *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010*. Brno: CDK.
- Balík, S. a Hloušek, V. 2016. „The development and transformation of the Czech party system after 1989.“ *Acta Politologica* 8 (2): 103–117.
- Blondel, J. 1968. „Party systems and patterns of government in Western democracies.“ *Canadian Journal of Political Science* 1 (2): 180–203. <https://doi.org/10.1017/S0008423900036507>
- Deegan-Krause, K. a Haughton, T. 2010. „A Fragile Stability. The Institutional Roots of Low Party System Volatility in the Czech Republic, 1990–2009.“ *Politologický časopis* 17 (3): 227–241.
- Foltýn, T. 2005. „Bipolarizace italského stranického systému.“ *Politologický časopis* 12 (2): 119–136.
- Hanley, S. 2012. „Dynamics of new party formation in the Czech Republic 1996–2010: looking for the origins of a ‘political earthquake.’“ *East European Politics* 28 (2): 119–143. <https://doi.org/10.1080/21599165.2012.669733>
- Havlík, V. a Voda, P. 2016. „The Rise of New Political Parties and Re-Alignment of Party Politics in the Czech Republic.“ *Acta Politologica* 8 (2): 119–144.
- Hazan, R. Y., Dowty, A., Hofnung, M. a Rahat, G. (eds.). 2021. *Parties and Party System of Israel, The Oxford Handbook of Israeli Politics and Society*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190675585.013.1>
- Kosowska-Gąstoł, B. a Sobolewska-Myślik, K. 2019. „New parties in the Polish party system 2011–2018: The Palikot Movement, Kukiz'15 and the Modern Party of Ryszard Petru as genuinely new parties?“ *Central European Journal of Politics* 5 (1): 6–29.
- Kubát, M. 2005. *Demokracie v Polsku. Politický systém Polské republiky (1989 – 2005)*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Laakso, M. a Taagepera, R. 1979. „Effective Number of Parties: Measure to Application to West Europe.“ *Comparative Political Studies* 12 (1): 3–27. <https://doi.org/10.2478/pce-2019-0004>
- Markowski R. 2020. „Plurality support for democratic decay: the 2019 Polish parliamentary election.“ *West European Politics* 43 (7): 1513–1525. <https://doi.org/10.1080/01402382.2020.1720171>
- Maškarinec, P. a Bláha, P. 2014. „For whom the Bell Tolls: Grievance Theory and the Rise of New Political Parties in the 2010 and 2013 Czech Parliamentary Elections.“ *Sociológia* 46 (6): 706–731.
- Morlino, L. 1996. „Crisis of Parties and Change of Party System in Italy.“ *Party Politics* 2 (1): 5–30. <https://doi.org/10.1177/1354068896002001001>
- Nadenichek G. S. 2006. „Pre-electoral Coalition Formation in Parliamentary Democracies.“ *British Journal of Political Science* 36 (2): 193–212. <https://doi.org/10.1017/S0007123406000123>

- Novinky.cz. 2021. „Zeman: ANO a ČSSD by měly uzavřít koalici.“ *Novinky.cz*. [online]. [cit. 10. 6. 2022]. Dostupné na: <https://www.novinky.cz/domaci/clanek/zeman-ano-a-cssd-by-meli-uzavrit-koalici-40348482>
- Pšeja, P. 2005. *Stranický systém České republiky*. Brno: CDK.
- Rae, D. 1968. „A Note on the Fractionalization of Some European Party Systems.“ *Comparative Political Studies* 1 (3): 413–418. <https://doi.org/10.1177/001041406800100305>
- Sartori, G. 2005. *Strany a stranické systémy*. Brno: CDK.
- Siaroff, A. 2003. „Two-and-a-Half-Party Systems and the Comparative Role of the ‘Half.’“ *Party Politics* 9 (3): 267–290. <https://doi.org/10.1177/1354068803009003001>
- Strmiska, M. 2007. „The Czech Party System: A Few Observations on the Properties and Working Logic of the Czech Party Arrangement.“ In: Hloušek, V. a Chytilík, R. (eds.). *Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrád Group Countries*. Brno: CDK/ISPO, 107–115.
- Wolinetz, S. 2004. *Classifying Party Systems: Where Have All the Typologies Gone?* Paper prepared for the Annual Meeting of the Canadian Political Science Association. Winnipeg, Manitoba. [online]. [cit. 10. 6. 2022]. Dostupné na: <https://www.cpsa-acsp.ca/papers-2004/Wolinetz.pdf>
- Wolinetz, Steven. 2006. „Party systems and party system types.“ In: Katz, R. a Crotty, W. (eds.). *Handbook of Party Politics*. London: Sage. 51–62. <https://doi.org/10.4135/9781848608047.n7>